

Quranic Adaptations and Intertextuality in Imam Reza's Prayers

Mohammad Etrat Doost ¹

1. Corresponding Author Assistant Professor in Department of Theology and Islamic Studies, Shahid Rajaei Teacher Training University, Tehran, Iran. Email: Etratdoost@sru.ac.ir

Article Info

Abstract

Article Type:
Research
Article

**Article
History:**

Received:
09/09/2022

**In Revised
Form:**
08/02/2023

Accepted:
16/02/2023

**Published
Online:**
20/02/2024

Keywords:

After the Holy Quran, the words of the twelve imams (PBUH) are the most valuable heritage of Islam. These words are issued with emphasis on the verses of the Holy Quran and provide a true and clear interpretation of this divine book. Therefore, one of the research issues of interest to scholars in the field of Quranic and Hadith sciences is to analyze and investigate the issue of how many Quranic verses were there in the words of Ahl al-Bayt (PBUH)? And what kind of intertextual relationship exists between hadiths and Quranic verses? In this article, the complete collection of prayers of Imam Reza (PBUH) has been studied. In the first stage, using the "content analysis" method, the main topics of this supplication and the extent of benefit from the Quranic verses in them should be shown. In the second stage, using the "intertextuality" method, the types of intertextual relationships in the prayer text are analyzed and a detailed report of these types of relationships is given. The results of the research show that in the collection of 104 prayers expressed by Imam Reza (PBUH), 540 Quranic verses have been adapted directly and indirectly. Most of them are indirect and parallel to the intertextual relationship. The reason for using these Qur'anic verses in supplications is actually an attempt to provide an interpretation of the verse and complete its meaning through the intelligent use of supplications and also to increase the richness of the content of supplications in the light of double attention to the Qur'anic verses. This issue shows that Imam Reza, while expressing educational and knowledge points in supplications, in the light of double emphasis on certain elements, has also pointed to the interpretation of the Qur'anic verses and the explanation of their correct application.

Supplications of Imam Reza (pbuh), Sahifa al-Razaviya, content analysis, intertextuality, adaptation

Cite this The Author (s): Etrat Doost, M., (2024): Quranic Adaptations and Intertextuality in Imam Reza's Prayers: Farhang Razavi Scientific Research Quarterly, Year 11, Number 4, Winter 2024, Serial Number 44- (145-174)- DOI:10.22034/farzv.2023.364898.1809.

Publisher: International Cultural and Artistic Foundation of Imam Reza (peace be upon him)

Introduction

Numerous hadiths and narrations have been narrated from Imam Reza (a.s.) and some of these works are prayers that he taught to meet people's needs and prevent problems. The collection of these supplications was first collected in a book entitled "Al-Sahifa Al-Jamaa La-D'a'iyah Ali bin Musa Al-Reza (a.s.) and Ibn'ah Al-Araba" by Seyyed Mohammad Baqer Abtahi Isfahani (cf. Movahed Abtahi Isfahani) which contains 417 supplications from Imam Reza (a.s.) and his children were Imam Javad, Imam Hadi, Imam Hasan Askari and Hazrat Mahdi (a.s.). After some time, the collection of prayers of Imam Reza (a.s.), which number 104, was published separately in a book entitled "Al-Sahifa al-Razwiyyah Al-Jamaa" together with the translation of Seyyed Adnan Lajevardi by the Permanent Secretariat of the International Festival of Imam Reza (a.s.). (cf. Movahed Abtahi Esfahani) which is the basis of the current research based on this book.

This supplication has been collected from various hadith sources and Mahdi Gholam Ali has researched about their documentary validity in an article entitled "Validation of sources and documents of Razavi's supplications" and has introduced all the sources of this supplication. Clarifying the correct documents of these supplications and correcting the defects of undocumented supplications is another part of this research, which shows the validity of the overall collection of this book.

One of the tasks of Imamate of Ahl al-Bayt (a.s.) is to present the true interpretation of the Holy Quran, therefore, in their statements, they have tried to interpret the Holy Quran and, based on their divine knowledge and knowledge, explain many obscure points and the entirety of the verses of the Holy Quran. The Ahl al-Bayt (AS) were the real commentators and expounders of the teachings of the Holy Qur'an, and this important duty is evident in all their speeches and lives.

It seems that a methodical and analytical study of Ahl al-Bayt hadiths can be a guide to understanding many topics raised in the Holy Quran. It is obvious that the discovery of this knowledge can solve many ambiguities about the Qur'anic verses that have arisen over time and with the passing of historical intervals, and reveal the true interpretation of the Qur'an.

Based on this, the main question of this research is that, firstly, how many verses of the Holy Quran are used directly or indirectly in the collection of supplications transmitted by Imam Reza (a.s.)? And secondly, how did that imam use the verses of the Holy Quran in the prayer texts? And thirdly, what is the intertextual relationship between these supplications and the verses of the Holy Quran?

In order to answer the questions of this research, it has been tried to use two research methods "content analysis" and "intertextuality" simultaneously, Razavi's supplications have been studied and analyzed and their total results have been compared with each other. Two methods and how to use them for the analysis of supplications have been mentioned.

Background research

Until now, various researches have been done about Razavi's prayers, especially the intertextuality of this prayer with the verses of the Holy Quran. For example, in the articles "Examination of Quranic intertextual relations in Razaviyyah" (Mokhtari & Mohebi, 2013, pp. 83-99), "Examination of intertextual relations between the supplications of Imam Reza (a.s.) and the Holy Qur'an" (Falah & Bagheri, 2013, pp. 51-73) and "intertextual reading of the Qur'an and the scriptures of the Razavi society" (Rafiei, 2013. 859-871) tried to report the existence of an intertextual relationship between some of Razavi's supplications and the verses of the Holy Quran.

In the article "Using the verses of the Holy Qur'an in the supplications of Razaviya" (Qasempour and Mehmannaawaz, 2013, pp. 295-314), an attempt has been made to explain the application of the verses and their contexts in the field of religious debates and rulings, and the importance and position of the Qur'an from the point of view of Imam Reza (a.s.) should be reported.

A careful study of these articles shows that each of them only deals with some supplications and so far no article has paid attention to providing a comprehensive and complete report of the set of verses used in this supplication or the set of intertextual relationships in this supplication. Based on this, the most important aspects of the innovation of this article is that, firstly, by using two interdisciplinary and text-oriented research methods, "content analysis" and "intertextuality", it analyzed quantitatively and qualitatively Razavi's claims. Secondly, he tried to present a complete report of the set of verses used directly and indirectly in this supplication and to express the adaptations made in the text. And thirdly, to draw a comprehensive picture of the types of intertextual relationships in this supplication with the verses of the Holy Quran and report some of the most important of these relationships.

Research results

This article has sought to answer these questions: First, how many verses of the Holy Qur'an have been used directly or indirectly in the collection of supplications transmitted by Imam Reza (a.s.)? And secondly, how did that imam use the verses of the Holy Quran in the prayer texts? And thirdly, what is the intertextual relationship between these supplications and the verses of the Holy Quran?

In this article, the researcher has tried to systematically and logically and by simultaneously using two interdisciplinary research methods "content analysis" and "intertextuality", to study and analyze the complete collection of supplications of Imam Reza (a.s.).

In the first step, using the "content analysis" method, all the prayer texts were transferred to certain tables in the Excel software to extract their exact topics using the "axial coding" technique, and then categorize and analyze them. The set of these 104 prayers have different and seemingly scattered topics, which were categorized into 14 topics with axial coding, the most

frequent of these topics were for spiritual matters such as asking for forgiveness, goodness, and mercy and the least of them is for worldly needs like rain.

In the second step, using the content analysis method with the "closed coding" technique, an attempt was made to determine the amount and type of use of the verses of the Holy Quran in Razavi's supplications. A detailed examination of the keywords of the supplications showed that in the collection of these texts, there are 540 Quranic verses without counting the frequency of repetition. Adapted.

Since there are different types of adaptations in literary sources and they are categorized based on different criteria, in this article, based on the criteria of the use of absent text, the types of Quranic adaptations in Razaviyeh prayers were classified.

The content analysis tables show that in these texts, 149 verses of the Qur'an are directly adapted and 391 other verses are mentioned implicitly and indirectly. Extracting diagrams of the most and least used surahs, the most and least used verses and the way of referencing each of the verses in Razavi's supplications are other results of the research, whose tables and diagrams are presented in the text of the article.

اقتباس‌ها و امتصاص‌های قرآنی در ادعیه رضوی

محمد عترت‌دوست^۱

۱. نویسنده مسئول، استادیار گروه الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران. رایانامه: Ettratdoost@sru.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

کلام گهربار ائمه اطهار(ع) پس از قرآن کریم، گران‌قدرترین میراث دین مبین اسلام بوده که مبتنی بر آیات قرآن کریم صادر شده و تفسیری حقیقی و روشن از این کتاب آسمانی ارائه می‌دهد. به همین منظور، تحلیل و بررسی این مطلب که در کلام نورانی اهل بیت(ع) چه میزان آیات قرآنی کاربرست داشته و چه نوع رابطه بینامتنی میان آن‌ها و آیات قرآنی برقرار است، یکی از مسائل پژوهشی مورد علاقه اندیشمندان حوزه علوم قرآن و حدیث است. در این مقاله به مطالعه مجموعه کامل ادعیه امام رضا(ع) پرداخته و تلاش شده در مرحله اول با استفاده از روش تحلیل محتوا، موضوعات اصلی این ادعیه و میزان و کیفیت بهره‌مندی از آیات قرآنی در آن‌ها نشان داده شود. در مرحله دوم با استفاده از روش بینامتنیت به تحلیل انواع روابط بینامتنی موجود در متن ادعیه پرداخته و ضمن ارائه گزارشی دقیق از انواع این روابط، نمونه‌هایی از پیچیده‌ترین نوع روابط بینامتنی صورت گرفته میان این ادعیه و آیات قرآن در قالب نفی متوازی یا امتصاص را توضیح داده‌ایم. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که در مجموعه ۱۰۴ دعای صادر شده از امام رضا(ع)، ۵۴۰ آیه قرآنی به صورت مستقیم و غیرمستقیم اقتباس شده که بخش عمده آن‌ها به صورت غیرمستقیم و با رابطه بینامتنی نفی متوازی یا امتصاص بوده که در واقع تلاشی برای تکمیل معنای متن حاضر به واسطه بهره‌مندی هوشمندانه از متن غایب و همچنین افزایش معنای متن غایب در پرتو توجه مضاعف به متن حاضر است. این مطلب نشان می‌دهد آن امام همام ضمن بیان نکات آموزشی و معرفتی در ادعیه، در پرتو تأکید مضاعف بر عناصری خاص، به تفسیر آیات قرآن و تبیین کاربرد صحیح آنها نیز اشاره کرده‌اند.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۰۷/۱۷

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۱/۱۱/۱۹

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۱۱/۲۷

تاریخ انتشار:

۱۴۰۲/۱۲/۰۱

واژه‌های کلیدی: ادعیه امام رضا(ع)، الصحیفه الرضویه، تحلیل محتوا، بینامتنیت، اقتباس.

* این پژوهش با حمایت مالی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی طبق ابلاغ شماره ۴۹۲۹ انجام شده است.

استناد: عترت دوست، محمد: (۱۴۰۲). اقتباس‌ها و امتصاص‌های قرآنی در ادعیه رضوی: فصلنامه علمی پژوهشی فرهنگ رضوی، سال ۱۱، شماره ۱، زمستان، شماره پیاپی ۴۴ - (۱۷۴-۱۴۵).
DOI: 10.22034/farzv.2023.364898.1809

ناشر: بنیاد بین‌المللی فرهنگی هنری امام رضا(علیه السلام)

۱. مقدمه

ابوالحسن علی بن موسی(ع) ملقب به «رضا»، امام هشتم از ائمه اثنا عشر(ع) امامیه و دهمین معصوم از چهارده معصوم(ع) است. کنیه آن حضرت «ابوالحسن» است و چون امام موسی کاظم(ع) نیز مُکَنَّى به «ابوالحسن» بوده‌اند، حضرت رضا(ع) را «ابوالحسن ثانی» گفته‌اند(مفید، ۱۴۱۳ق، ج ۲: ۳۱۳؛ راوندی، ۱۴۰۹ق، ج ۱: ۴۲۰). مشهورترین لقب ایشان «رضا» است و بنا بر روایتی علت این لقب آن است که هم دشمنان مخالف و هم دوستان موافق به ولایت‌عهدی ایشان رضایت دادند و چنین چیزی برای هیچ یک از پدران او دست نداده بود: «رَضِيَ بِهِ الْمُخَالِفُونَ مِنْ أَعْدَائِهِ كَمَا رَضِيَ بِهِ الْمُؤَافِقُونَ مِنْ أَوْلِيَائِهِ وَ لَمْ يَكُنْ ذَلِكَ لِأَحَدٍ مِنْ آبَائِهِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ فَلِذَلِكَ سُمِّيَ مِنْ بَيْنِهِمْ بِالرِّضَاءِ...»(ابن بابویه، ۱۳۶۳، ج ۱: ۱۳؛ طبرسی، ۱۳۹۰ق: ۳۷۲).

از آن امام همام احادیث و روایات متعددی نقل شده که بخشی از این آثار، ادعیه‌ای است که به جهت رفع حوائج مردم و دفع بلاهای ارضی و سمائی به جامعه اسلامی آموزش داده‌اند. مجموعه این ادعیه ابتدا در کتابی با عنوان «الصحيفة الجامعة لادعية علي بن موسى الرضا(ع) و ابنائه الاربعة» توسط سید محمدباقر ابطحی اصفهانی جمع‌آوری شد(ر.ک: موحد ابطحی اصفهانی، ۱۳۷۸) که در بردارنده تعداد ۴۱۷ دعا از امام رضا(ع) و فرزندان ایشان یعنی امام جواد، امام هادی، امام حسن عسکری(ع) و حضرت مهدی(عج) بود. پس از مدتی مجموعه ادعیه امام رضا(ع) که تعداد آن‌ها ۱۰۴ فقره است، به‌صورت جداگانه در کتابی با عنوان «الصحيفة الرضوية الجامعة» همراه با ترجمه سیدعدنان لاجوردی توسط دبیرخانه دائمی جشنواره بین‌المللی امام رضا(ع) منتشر شد(موحد ابطحی اصفهانی، ۱۳۹۱) که مبنای تحقیق حاضر بر اساس این کتاب است. این ادعیه از منابع مختلف حدیثی جمع‌آوری گردیده است و مهدی غلامعلی در مقاله‌ای با عنوان «اعتبارسنجی منابع و اسناد ادعیه رضوی در کتاب الصحيفة الرضوية الجامعة» به پژوهش درباره اعتبار سندی آن‌ها پرداخته و تمامی منابع این ادعیه را معرفی کرده است. تبیین اسناد صحیح این ادعیه و رفع نقص ادعیه فاقد سند یا مرسل بخش دیگری از این پژوهش است که در مجموع نشان‌دهنده اعتبار مجموعه کلی این کتاب است(غلامعلی، ۱۳۹۲: ۱-۱۷).

۱-۱. طرح مسئله

از آنجا که یکی از شئون امامت اهل بیت(ع)، ارائه تفسیر حقیقی قرآن کریم است، در بیانات نورانی خود تلاش کرده‌اند به تفسیر قرآن کریم بپردازند و بر مبنای علوم و معارف الهی خود، بسیاری از نکات مبهم و مجمل آیات قرآن کریم را تبیین و کاربردهای عملی استفاده از قرآن در زندگی روزمره انسان‌ها را تشریح کنند. بدیهی است این منطقی بر ادعیه صادر شده از ایشان نیز حاکم بوده و به نظر می‌رسد مطالعه روشمند و تحلیلی این ادعیه می‌تواند راهنمای فهم بسیاری از موضوعات مطرح شده در این کتاب آسمانی باشد. اهل بیت عصمت و طهارت(ع)، مفسران و

تبیین‌کنندگان حقیقی معارف قرآن کریم بوده‌اند و این وظیفه مهم در تمامی گفتارها و سیره ایشان متجلی است. بدیهی است کشف این معارف می‌تواند بسیاری از ابهامات مطرح درباره آیات قرآنی را که در طول زمان و با گذشت فاصله‌های تاریخی حاصل شده‌اند، برطرف کند و تفسیر حقیقی آن‌ها را نمایان سازد.

بر این اساس سوال اصلی این پژوهش آن است که در مجموعه ادعیه منقول از امام رضا(ع) اولاً چه تعداد از آیات قرآن کریم به صورت مستقیم یا غیرمستقیم استفاده شده است؟ ثانیاً نوع استفاده آن امام از آیات قرآن کریم در متون ادعیه به چه صورت بوده؟ و ثالثاً چه رابطه بینامتنی میان این ادعیه و آیات قرآن کریم وجود دارد؟

به منظور پاسخگویی به سوالات فوق تلاش شده با استفاده از دو روش تحقیق تحلیل محتوا و بینامتنیت به صورت همزمان، ادعیه رضوی مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته و مجموع نتایج آن‌ها با همدیگر مقایسه شوند که در ادامه به معرفی این دو روش و چگونگی کاربست آن‌ها برای تحلیل ادعیه اشاره شده است.

۱-۲. پیشینه تحقیق

تاکنون پژوهش‌های مختلفی درباره ادعیه رضوی به‌ویژه موضوع بینامتنیت این ادعیه با آیات قرآن کریم انجام شده است. به‌عنوان نمونه در مقالات «بررسی روابط بینامتنی قرآنی در صحیفه رضویه» (مختاری و محبی، ۱۳۹۳: ۸۳-۹۹)، «بررسی روابط بینامتنی ادعیه امام رضا(ع) با قرآن کریم» (فلاح و باقری، ۱۳۹۳، ج ۵: ۵۱-۷۳) و «خوانش بینامتنی قرآن و صحیفه جامع رضویه» (رفیعی و همکاران، ۱۳۹۳، ج ۳: ۸۵۹-۸۷۱) تلاش شده تا وجود رابطه بینامتنی میان برخی ادعیه رضوی با آیات قرآن کریم بیان و چگونگی عملیات بینامتنی صورت گرفته نیز گزارش شود. در مقاله «کاربرد آیات قرآن کریم در ادعیه صحیفه رضویه» (قاسم‌پور و مهمان‌نواز، ۱۳۹۲: ۲۹۵-۳۱۴) نیز تلاش شده تا نوع کاربردی آیات و زمینه‌های آن مثلاً در حوزه مباحث اعتقادی و احکام بیان شده و بیشتر اهمیت و جایگاه قرآن از منظر امام رضا(ع) گزارش شود.

مطالعه دقیق این مقالات نشان می‌دهد که هر کدام تنها به برخی از ادعیه پرداخته و تاکنون هیچ مقاله‌ای به ارائه یک گزارش جامع و کامل از مجموعه آیات به کار رفته در این ادعیه یا مجموعه روابط بینامتنی موجود در این ادعیه توجه نداشته است. بر این اساس مهم‌ترین وجوه نوآوری این مقاله آن است که اولاً با استفاده از دو روش تحقیق میان‌رشته‌ای و متن محور «تحلیل محتوا» و «بینامتنیت» به تحلیل کمی و کیفی ادعیه رضوی پرداخته، ثانیاً تلاش کرده تا گزارش کاملی از مجموعه آیات به کار رفته به صورت مستقیم و غیرمستقیم در این ادعیه ارائه دهد و اقتباس‌های صورت گرفته در متن را بیان کند. ثالثاً تصویر جامعی از انواع روابط بینامتنی

موجود در این ادعیه با آیات قرآن کریم ترسیم و بخشی از مهم‌ترین این روابط یعنی امتصاص‌های صورت گرفته را گزارش کند.

۱-۳. روش تحقیق

چنان‌که مطرح شد در این مقاله برای تبیین دقیق چگونگی کاربست آیات قرآنی در ادعیه رضوی از دو روش تحقیق میان‌رشته‌ای و متن‌محور استفاده شده که توضیح آن‌ها به این شرح است:

الف. در مرحله اول از روش تحلیل محتوا^۱ استفاده شده که یکی از مهم‌ترین روش‌های شناسایی و جمع‌آوری اطلاعات و تحلیل کمی و کیفی آن‌ها با رویکردهای مختلف است. روش تحلیل محتوا معمول‌ترین روش تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی است و مهارت‌های لازم برای انجام آن عبارتند از: فاصله گرفتن از موضوع و تجزیه و تحلیل انتقادی شرایط، تشخیص پیش‌داوری و اجتناب از آن‌ها، کسب اطلاعات معتبر و قابل اعتماد و تفکر انتزاعی (استراوس و کوربین، ۱۳۸۴: ۱۸).

اندیشمندان معتقدند که تحلیل محتوا روش مناسبی برای پاسخ دادن به سؤال‌هایی درباره محتوای یک پیام است (کرپیندورف، ۱۳۷۸: ۳۶) که باردن و هولستی، برخی از این سوالات را چنین معرفی کرده‌اند: «چه کسی؟ چه چیزی را؟ به چه کسی؟ چرا؟ چگونه؟ و با چه تاثیری؟ می‌گوید» (باردن، ۱۳۷۵: ۳۱؛ هولستی، ۱۳۷۳: ۵). روش تحلیل محتوا را گاهی فن «پرسشنامه معکوس»^۲ نیز می‌نامند (فیروزان، ۱۳۶۰: ۲۱۱؛ چوبینه، ۱۳۸۰: ۷۵). در این مقاله روش تحلیل محتوا به صورت ویژه برای تحلیل نصوص دینی و با رعایت ملاحظات خاص این نصوص، بومی‌سازی و تکنیک‌های خاصی برای آن در نظر گرفته شده که پیش از این توسط مؤلف در کتب و مقالات مختلف تبیین گشته است (جانی پور: ۲۹-۵۲؛ عترت دوست، ۱۴۰۱: ۳۸-۵۲).

در گام اول از تکنیک کدگذاری محوری استفاده شده تا موضوعات ادعیه استخراج شود که نتیجه آن کشف ساختار حاکم بر مجموعه کلی ادعیه بوده است. در گام دوم نیز با تکنیک کدگذاری بسته، میزان و نوع استفاده از آیات قرآن در ادعیه به صورت کمی شناسایی شده که نتیجه آن احصای جدول‌هایی از مجموعه آیات به کار رفته در ادعیه به صورت اقتباس‌های مستقیم یا غیرمستقیم بوده است (صفره و عترت دوست، ۱۳۹۹: ۵۵-۹۸).

ب. در مرحله دوم از روش بینامتنیت^۳ استفاده شده که به بررسی نحوه حضور یک متن در متن دیگر می‌پردازد و با حذف مفاهیمی چون مؤلف، تاریخ و جامعه، متن را مستقل ولی وابسته به متون دیگر بررسی می‌کند (نامور مطلق، ۱۳۹۰: ۳۰۸). بر اساس نظریه بینامتنی، هر متن بر پایه متونی که پیشتر خوانده شده، معنا می‌دهد و بر رمزگانی استوار است که پیشتر وجود

1. Contents Analysis
2. Inverse Questionnaire
3. Intertextuality

داشته‌اند(احمدی، ۱۳۷۸، ج: ۱، ۳۲۷). این نظریه را ابتدا ژولیا کریستوا^۱ (۱۹۴۱م) مطرح کرد و سپس افرادی همچون سوسور^۲ (۱۸۵۷م) و میخائیل باختین^۳ (۱۹۷۵م) آن را تکامل بخشیدند(مجاهد، ۲۰۰۶م: ۲۹؛ احمدی، ۱۳۷۸). امروزه یکی از رویکردهای مورد توجه در پژوهش‌های مربوط به علم نشانه‌شناسی، مطالعات بینامتنی است که یادآور تعامل متون با یکدیگر است. این نوع تحقیقات با کشف و تحلیل نشانه‌های رابط میان متون به پژوهشگر کمک می‌کند درک بهتری از متن داشته باشد و خوانشی نو از آن پیدا کند. هر رابطه بینامتنی دارای سه رکن اساسی؛ متن حاضر^۴، متن غایب^۵ و عملیات بینامتنی^۶ است(آن، ۱۳۸۰: ۵۴). عملیات بینامتنی خود به انواع متعددی تقسیم شده که بر اساس چگونگی و شکل کاربرد آن در متون، با همدیگر متفاوت است. کریستوا مهم‌ترین و معتبرترین روابط بینامتنی یا عملیات تداخل متون در همدیگر را به سه نوع اصلی؛ نفی کلی، نفی متوازی و نفی جزئی تقسیم کرده است:

منظور از «نفی کلی» یا «حوار» این است که بخشی از متن غایب به صورت پنهانی و مخفی در متن حاضر جای داده شود بدون آنکه معنای متن تغییر یابد. گفته شده فهم این نوع از روابط بینامتنی به تلاش فکری زیادی نیاز دارد تا لایه‌های پنهانی متن، کشف و ناگفته‌های آن مشخص شود چراکه دست‌یابی به معنای صحیح متن حاضر به آگاهی کامل از متن غایب نیاز دارد.

منظور از «نفی متوازی» یا «امتصاص» این است که بخشی از متن غایب به گونه‌ای پذیرفته شده و قابل قبول در متن حاضر به کار بسته شود که نوعی سازش میان متن غایب و حاضر ایجاد شود و از معنای متن غایب برای تکمیل معنای متن حاضر بهره‌برداری شده باشد.

منظور از «نفی جزئی» یا «اجترار» نیز این است که متن غایب به عنوان بخشی از متن حاضر و جزئی از آن مورد استفاده واقع شده و نوعی ترکیب میان دو متن صورت گرفته باشد(صفوی، ۱۳۷۶: ۱۰۹-۱۰۸؛ عزام، ۲۰۰۱م: ۷).

از آنجا که در تحلیل متون حدیثی و کشف روابط بینامتنی آن‌ها با قرآن کریم، اولاً آگاهی کامل از وجود متن غایب [قرآن کریم] برای پژوهشگر وجود داشته و ثانیاً هدف از تحقیق، کشف معنای صحیح و عمیق هر دو متن به واسطه نوع ترکیب هوشمندانه صورت گرفته توسط امام معصوم(ع) است. لذا به نظر می‌رسد محقق باید بیشتر به دنبال کشف موارد نفی متوازی یا امتصاص‌های صورت گرفته در متن برود و آن‌ها را تحلیل کند. همان‌گونه که گفته شد در حالت

1. Julia Kristeva
2. Ferdinand de Saussure
3. Mikhail Bakhtin
4. Phenotext
5. Genotext
6. Intertextualite

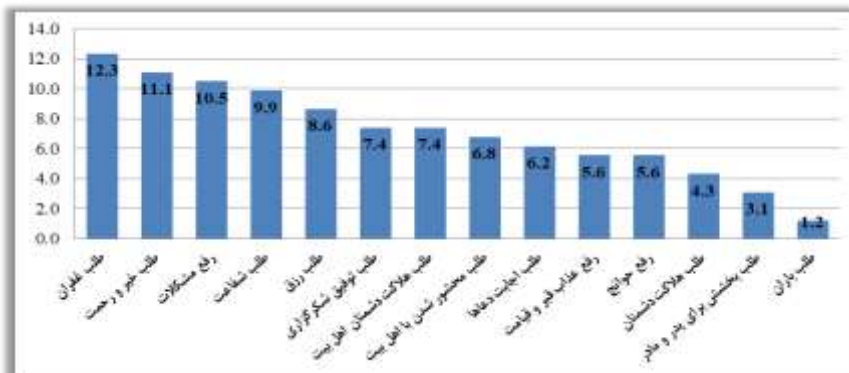
نفی متوازی، هدف از ایجاد بینامتنیت میان متن حاضر و غایب، تکمیل معنای متن حاضر و بهره‌مندی از معنای متن غایب برای تفهیم بیشتر مخاطب است. در این شکل از روابط بینامتنی، معنای متن غایب با توجه به مقتضای متن حاضر و با توجه به نوع کاربردی آن در جمله، برداشت می‌شود. لذا می‌تواند دارای معنایی بیشتر یا با تغییر و تنوعی که به نوآوری مؤلف بستگی دارد، همراه باشد (تودورف، ۱۳۸۲: ۳۰۶). بر این اساس، اگر محقق بتواند موارد کاربردی متوازی یا امتصاص‌های صورت گرفته میان نصوص روایی با آیات قرآن را کشف و تبیین کند، امکان نیل به فهم صحیح آیات قرآنی و مراد امام معصوم (ع) از آن بخش آیه قرآن برایش فراهم می‌شود. به همین منظور در ادامه مقاله پس از ارائه گزارش از سنجش فراوانی انواع روابط بینامتنی میان ادعیه رضویه و آیات قرآن، نمونه‌هایی از امتصاص‌های صورت گرفته گزارش شده است.

۲. تحلیل محتوای ادعیه رضوی

همان‌گونه که اشاره شد جامعه آماری این تحقیق تعداد ۱۰۴ دعای موجود در کتاب صحیفه رضویه است که در مرحله اول با استفاده از روش تحلیل محتوا مطالعه و بررسی شده است. گام اول، تمامی متون ادعیه به جدول‌های مشخصی در نرم‌افزار اکسل^۱ منتقل شدند تا با استفاده از تکنیک کدگذاری محوری موضوعات دقیق آن‌ها استخراج و سپس دسته‌بندی و تحلیل شود. مجموعه این ۱۰۴ دعا دارای موضوعات مختلف و به ظاهر پراکنده‌ای هستند که کدگذاری محوری آن‌ها نشان می‌دهد می‌توان آن‌ها را در ۱۴ موضوع دسته‌بندی کرد. بیشترین فراوانی در این موضوعات برای امور اخروی مانند طلب غفران و خیر و رحمت و کمترین آن‌ها نیز برای حوائج دنیوی مانند نزول باران بوده است. باید به این نکته اشاره کرد که یکی از فواید علم آمار، ایجاد آگاهی در مخاطبان برای برخورداری از یک تصویر کامل از موضوع مورد پژوهش است. در اینجا نیز فهم این مطلب که مجموعه ادعیه رضوی به چه موضوعاتی پرداخته است و بیشترین و کمترین آن‌ها به چه مسائلی اختصاص دارد، برای مخاطبانی که هیچ تصویری از این ادعیه در ذهن ندارد، تصویرسازی اولیه ارائه می‌کند. در نمودار ۱ سنجش فراوانی آن‌ها ارائه شده است:

نمودار ۱: سنجش فراوانی موضوعات ادعیه رضوی

Chart 1: Measuring the frequency of Razavi's supplication topics

از آنجا که موضوع اصلی این مقاله درباره چگونگی کاربست آیات قرآنی در متن ادعیه بوده، از بیان توضیحات بیشتر در زمینه موضوعات ادعیه صرف نظر می‌کنیم و به این مطلب می‌پردازیم که در گام دوم استفاده از روش تحلیل محتوا با تکنیک کدگذاری بسته تلاش شد تا میزان و نوع استفاده از آیات قرآن کریم در ادعیه رضوی مشخص شود.

بر اساس احصای جمیع ادعیه رضوی در نرم‌افزار اکسل و استخراج آیات مندرج در آنها، در نهایت این نتیجه حاصل شد که در تعداد ۱۰۴ دعای امام همام (ع)، تعداد ۵۴۰ آیه قرآنی بدون احتساب فراوانی تکرار مورد اقتباس واقع شده است. منظور از اصطلاح «اقتباس» آن است که متکلم در میان کلامش، سخن دیگری به لفظ یا به معنا، وارد کند که این اقدام از جمله صنایع ادبی در بلاغت است (میدانی دمشقی، ۱۴۱۶ق، ج: ۲؛ ۵۳۶؛ جرجانی، ۱۳۲۱ق، ج: ۱؛ ۱۸۳). قید مهمی که در تعریف اصطلاحی اقتباس آمده، این است که نمی‌بایست تصریح شود فلان جمله از قرآن یا حدیث است، مانند اینکه در میان کلام گفته شود، خداوند چنین فرمودند یا پیامبر (ص) چنین گفتند که در این صورت، دیگر اقتباس نیست (قلقشندی، ج: ۱؛ ۲۲۷؛ سیوطی، ۱۴۲۴ق: ۱۰۸). اقتباس را از جنبه‌های گوناگونی تقسیم‌بندی کرده‌اند:

الف. بر اساس منظور و هدف: مقبول، مباح و مردود.
 ب. بر اساس تغییر ایجاد شده در معنای کلام: معنایی و غیرمعنایی
 ج. بر اساس میزان تغییر در الفاظ و ترکیب جملات متن حاضر: کامل، جزئی، متغیر، استنباطی، اشاره‌ای.

د) بر اساس میزان استفاده از متن غایب: مستقیم و غیرمستقیم (احمد نوری، ۱۴۲۱ق، ج: ۱؛ ۱۰۱؛ عباس‌زاده، ۱۳۸۹: ۴۱).

از آنجا که در مقاله حاضر مسئله اصلی میزان استفاده از آیات قرآن کریم در ادعیه رضوی است، با انتخاب معیار چهارم به احصای میزان استفاده از آیات قرآنی به مثابه متن غایب در متن حاضر پرداخته شده است.

۱-۲. اقتباس‌های مستقیم در ادعیه رضوی

از تعداد ۵۴۰ آیه قرآنی اقتباس شده در ادعیه رضوی، تعداد ۱۴۹ آیه قرآن به صورت مستقیم اقتباس شده به گونه‌ای که متن آیه به صورت کامل و صریح در دعا ذکر شده و تعداد ۳۹۱ آیه دیگر نیز به صورت ضمنی و غیرمستقیم اشاره شده و به اصطلاح به صورت غیرمستقیم مورد اقتباس قرار گرفته است. نمودار سنجش فراوانی آیات استفاده شده در ادعیه رضوی نشان می‌دهد که تقریباً در یک چهارم موارد (۲۸٪) امام رضا(ع) به صورت مستقیم از آیات قرآنی در متن ادعیه خود استفاده کرده و در سه چهارم موارد (۷۲٪) نیز به صورت غیرمستقیم به آیات قرآنی اشاره کرده‌اند:

نمودار ۲. سنجش فراوانی آیات اقتباس شده در ادعیه رضوی

Chart 2. Measuring the frequency of verses adapted in Razavi's prayer

امام رضا(ع) در برخی ادعیه خود با توجه به غرر آیات قرآن به طرح مسائل و خواسته‌های مختلفی پرداخته‌اند. به عنوان مثال ایشان در دعای شماره ۴۵ می‌فرمایند: «إِذَا ذَهَبَ لَكَ ضَالَّةٌ أَوْ مَتَاعٌ فَقُلْ "وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ ... فِي كِتَابٍ مُبِينٍ" ثُمَّ تَقُولُ اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَهْدِي مِنَ الضَّالَّةِ وَ تُنَجِّي مِنَ الْعَمَى وَ تَرُدُّ الضَّالَّةَ» (موحد ابطحی اصفهانی، ۱۳۹۱، دعای ۴۵). همچنین در دعای

شماره ۴۶ نیز مکرر از آیات قرآن استفاده کرده، می‌فرماید: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، بِسْمِ اللَّهِ، بِسْمِ اللَّهِ، بِسْمِ اللَّهِ، إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَ لِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ وَ إِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَ لِيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ وَ يُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مَرْفَقًا وَ يُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ رُشْدًا وَ عَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَ مِنْهَا جَائِرٌ وَ لَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ- أ وَ لَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَ جَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيًّا أ فَلَا يُؤْمِنُونَ فَانْتَبَذْتَنَاهُ بِمَكَانٍ قَصِيًّا فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَ كُنْتُ نَسِيًّا فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا وَ هُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رَطْبًا حَبِيًّا فَكُلِي وَ اشْرَبِي وَ قَرِي عَيْنًا فَإِمَّا تَرَيْنَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا وَ...» (همان، دعای ۴۶).

در دعای دیگری که در خصوص امر ازدواج است، با اشاره به آیاتی که خداوند در قرآن کریم به‌واسطه آن‌ها مردم را به ازدواج و تشکیل خانواده دعوت کرده، تلاش می‌کند تا این امر را نوعی اطاعت از دستورات الهی معرفی کند (همان، دعای ۹۰). از آنجا که تمامی ادعیه آن امام همام در قالب جدول‌هایی در نرم‌افزار اکسل جمع‌آوری و تحلیل شده است، به سهولت می‌توان فراوانی بیشترین و کمترین سوره‌های مورد استفاده، بیشترین و کمترین آیات مورد استفاده و نحوه ارجاع هر کدام از آیات را به‌دست آورد. در خصوص تعداد سوره‌ها و میزان استفاده از آیات آن‌ها در اقتباس‌های مستقیم باید گفت که در ادعیه رضوی به آیات ۴۴ سوره استناد شده است که در نمودار ۳، سنجش فراوانی بیشترین سوره‌های مورد اقتباس مستقیم قرار گرفته به همراه تعداد آیات اقتباس شده درج شده:

نمودار ۳: سنجش فراوانی اقتباس مستقیم از سوره‌های قرآن در ادعیه رضوی

Chart 3: Measurement of the frequency of direct adaptation of the Qur'anic surahs in Razavi's prayer

شایان ذکر است که در نمودار ۳ به علت طولانی شدن، سوره‌هایی که دارای فراوانی ۱ بوده‌اند، ذکر نشده‌اند. در خصوص آیات مورد اقتباس هر سوره نیز می‌توان به سهولت فهرست کامل این آیات را استخراج کرد. به‌عنوان مثال، آن حضرت از آیات ذیل سوره آل عمران در ادعیه خود به‌صورت مستقیم استفاده کرده‌اند:

جدول ۱: آیات سوره آل عمران در ادعیه رضوی

Table 1: Verses of Surah Al-Imran in Razavi's prayer

ردیف	آیه	شماره آیه	شماره دعا
۱	إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ	۲۶	۸
۲	إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ	۲۶	۱۰
۳	إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ. هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ	۵۱	۲۱
۴	هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ. لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ	۶	۲۳
۵	قَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ	۱۷۳	۳۹
۶	رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا. وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً. إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ	۸	۵۲
۷	رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ. إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ	۹	۵۳
۸	وَ تَخَنُّ لَهُ الْمُسْلِمُونَ	۸۴	۷۴
۹	إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ	۲۶	۱۰۰

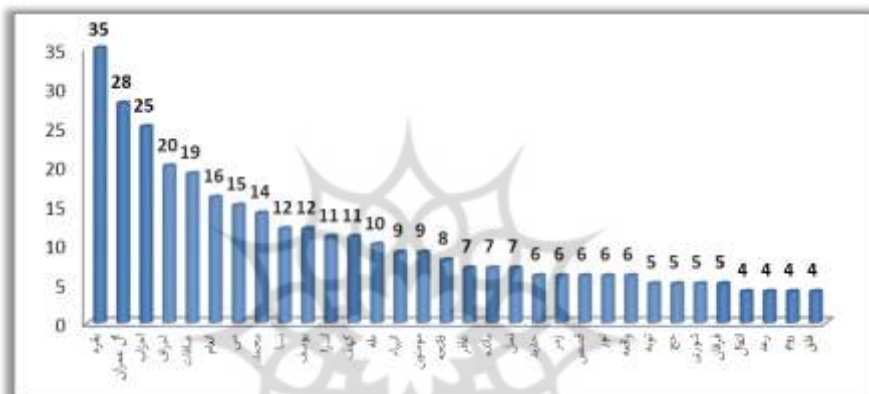
۲-۲. اقتباس‌های غیرمستقیم در ادعیه رضوی

همان‌گونه که ذکر شد، یکی از نتایج تحلیل محتوای ادعیه رضوی با تکنیک کدگذاری بسته این بود که میزان و فراوانی استفاده از آیات قرآن کریم در ادعیه ایشان مشخص شد. در پی تحلیل محتوای جزئی قطعات مختلف هر دعا و دقت فراوان بر روی عبارات آن امام همام، مشخص شد که تقریباً در ۳۹۱ فقره به‌صورت ضمنی و تلویحی بخش‌هایی از آیات قرآنی در متن ادعیه مورد اقتباس غیرمستقیم قرار گرفته است. منظور از اقتباس غیرمستقیم، استناد دادن عبارات یک متن به مضامین کلی آیات قرآن کریم با اشاره تنها به جزئی کوچک از آیه است. به این معنا که مفهوم کلی عبارت با مفاهیم کلی برداشت شده از آیه یا آیاتی از قرآن کریم تطابق نسبی داشته باشد. برخی این نوع از اقتباس را «اقتباس جزئی» یا «اقتباس اشاره‌ای» معرفی کرده‌اند که بلیغ‌ترین گونه از اقتباس در متون ادبی بوده و نشان‌دهنده انس و تسلط و علاقه باطنی مؤلف متن حاضر به متن غایب اقتباس شده است (همایی، ۱۳۶۴: ۱۷؛ عباس‌زاده، ۱۳۸۹: ۵۸).

در این گونه اقتباس که بر پایهٔ محدود واژگانی از متن اصلی یا متن غایب بنا می‌شود، مؤلف با اشاره‌ای کوتاه و جزئی تلاش می‌کند به اثر خود غنا و عمق ببخشد و خواننده را به ماجرای بیان شده در متن غایب ارجاع دهد، بی‌آنکه حضور لفظی کامل از ماجرا در متن باشد. در بسیاری از ادعیه رضوی نیز شاهد آن هستیم که به صورت جزئی و کلمه‌ای به آیات قرآن کریم اشاره شده و مورد اقتباس غیرمستقیم قرار گرفته که در نمودار ۴، تعداد این موارد با اشاره به سورهٔ نمایش داده شده است:

نمودار ۴: سنجش فراوانی اقتباس غیرمستقیم از سوره‌های قرآن در ادعیهٔ رضوی

Chart 4: Measurement of the frequency of indirect adaptation of the Qur'anic surahs in Razavi's prayer

در نمودار ۴ نیز به علت طولانی شدن، از ذکر سوره‌های دارای کمتر از فراوانی ۴ اجتناب شده است. در نهایت، مجموعه این اقتباس‌ها نشان‌دهندهٔ میزان و فراوانی استفاده امام رضا (ع) از آیات قرآن کریم در ادعیه و کلمات نورانی خویش است. ایشان به‌عنوان مفسر و مبین حقیقی این کتاب آسمانی به دنبال دعوت مردم به قرآن کریم و شفا و هدایت گرفتن از آن بوده و به همین دلیل از آیات قرآنی در ادعیهٔ خود بهره برده‌اند. به‌وضوح مشخص است که آن حضرت به‌واسطهٔ صدور این ادعیه برای رفع حاجات مختلف به دنبال راهکاری برای برقراری ارتباط میان مردم جامعهٔ اسلامی با قرآن کریم بوده و تلاش داشته‌اند در قالب بیانی دعا، هم مردم را متوجه قرآن کریم کنند و هم به ارائه تفسیر و خوانشی صحیح از آیات قرآن کریم بپردازند (قاسم‌پور و مهمان‌نواز، ۱۳۹۲: ۷۱). از آنجا که تفصیل و تبیین این مطلب نیازمند تحلیل دقیق روابط بینامتنی میان ادعیه و آیات قرآن کریم است، در بخش دوم این مقاله با تأکید ویژه بر اقتباس‌های غیرمستقیم و با استفاده از روش تحقیق بینامتنی، به تحلیل انواع روابط بینامتنی در این ادعیه پرداخته شده است.

۳-۲. تحلیل روابط بینامتنی ادعیه رضوی

همان‌گونه که در بخش طرح مسئله و روش تحقیق اشاره شد، به‌منظور پاسخگویی صحیح و کامل به پرسش‌های این مقاله از دو روش تحقیق به صورت متوالی استفاده شده است. در بخش اول با استفاده از روش تحلیل محتوا، فراوانی و نوع استفاده از آیات قرآنی در ادعیه رضوی شناسایی شد.

اکنون در این بخش با استفاده از روش بینامتنیّت یا «تناس» به دنبال آن هستیم که گزارشی کامل از وجود انواع روابط بینامتنی موجود در ادعیه رضوی به‌دست آوریم و نوع خاصی از آن‌ها را پیگیری کنیم. تکمیل جدول‌های تحلیل محتوا در اکسل با اضافه کردن ستونی با عنوان «نوع رابطه بینامتنی» بر مبنای آنچه در بخش روش تحقیق گفته شد، این نتیجه را به‌دست داد که از مجموع ۵۴۰ آیه قرآنی اقتباس شده در متن ادعیه رضوی، بخش عمده‌ای از آن‌ها در رابطه بینامتنی «نفی متوازی» یا «امتصاص» بوده که یکی از پیچیده‌ترین و مهم‌ترین انواع روابط بینامتنی از منظر متن‌پژوهان است.

پیش از این توضیح داده شد که منظور از «نفی متوازی» یا «امتصاص» این است که بخشی از متن غایب به‌گونه‌ای پذیرفته‌شده و قابل قبول در متن حاضر به کار بسته شود به‌گونه‌ای که نوعی سازش میان متن غایب و حاضر ایجاد شده و از معنای متن غایب برای تکمیل معنای متن حاضر بهره برداری شده باشد (صفوی، ۱۳۷۶: ۱۰۹-۱۰۸؛ عزام، ۲۰۰۱: ۷). در تحقیق حاضر نیز چون می‌دانیم متن غایب همان قرآن کریم است و به‌واسطه ترکیب هوشمندانه صورت گرفته توسط امام رضا(ع) در متن دعا با آیات قرآن کریم، معنای جدیدی از متن حاصل شده، در این شکل از روابط بینامتنی، معنای متن غایب با توجه به مقتضای متن حاضر و با توجه به نوع کاربری آن در جمله می‌تواند دارای معنایی بیشتر و یا متفاوت همراه باشد.

بر این اساس، اگر بتوانیم موارد کاربری نفی متوازی یا امتصاص‌های صورت گرفته میان ادعیه رضوی با آیات قرآن را کشف و تبیین کنیم، امکان نیل به فهم صحیح آیات قرآنی و مراد امام از آن بخش آیه قرآن بیشتر فراهم می‌شود. در جدول ۲ تحلیل محتوای دو مورد از ادعیه رضوی برای آشنایی با چگونگی اقدامات صورت گرفته توسط محقق ارائه شده است:

جدول ۲: نمونه جدول تحلیل محتوای ادعیه رضوی

Table 2: A sample of the content analysis table of Razavi's supplication

شماره دعا	متن دعا	موضوع	آیه در دعا	سوره	آیه	نوع اقتباس	نوع رابطه بینامتنی
1	سُبْحَانَ مَنْ خَلَقَ الْخَلْقَ يُقَدِّرُ لَهُ وَآتَقَنَ مَا خَلَقَ بِحِكْمَتِهِ وَوَضَعَ كُلَّ شَيْءٍ مِنْهُ مَوْضِعَهُ بِعِلْمِهِ سُبْحَانَ مَنْ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ وَ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ	تسبیح و تنزیه خداوند	وَ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ	انعام	۱۰۱	غیرمستقیم	امتصاص
			لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ مَا فِي الْأَرْضِ ... وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ	بقره	۲۸۴	غیرمستقیم	حوار
			وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ	آل عمران	۱۸۹	غیرمستقیم	حوار
			صَنَعَ اللَّهُ الَّذِي اتَّقَنَ كُلَّ شَيْءٍ	نمل	۸۸	غیرمستقیم	امتصاص
			الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ	انفطار	۷	غیرمستقیم	امتصاص
			يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ	غافر	۱۹	مستقیم	اجترار
			إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبٍ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ	فاطر	۳۸	غیرمستقیم	امتصاص
			لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ	غافر	۱۹	مستقیم	اجترار
			وَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ	شوری	۱۱	مستقیم	اجترار
			إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ	غافر	۵۶	مستقیم	اجترار
72	يَا مَنْ يَمْلِكُ حَوَائِجَ السَّائِلِينَ يَا مَنْ لِكُلِّ مَسْأَلَةٍ مِنْكَ سَمْعٌ خَاضِرٌ وَ جَوَابٌ عَتِيدٌ وَ لِكُلِّ صَامِتٍ مِنْكَ عِلْمٌ بَاطِنٌ مُحِيطٌ	طلب رزق	إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ	آل عمران	۳۸	غیرمستقیم	امتصاص
			وَ هُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَ فِي الْأَرْضِ، يَعْلَمُ سِرِّكُمْ وَ جَهْرَكُمْ، وَ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ	انعام	۳	غیرمستقیم	امتصاص
			أَوْ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَ مَا يُعْلِنُونَ	بقره	۷۷	غیرمستقیم	امتصاص

امتصاص	غیر مستقیم	۷۱۲	الاعلی	إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَ مَا يَخْفَى	أَسْأَلُكَ بِمَوَاعِيدِكَ الصَّادِقَةِ وَ أَيَادِيكَ الْفَاضِلَةِ وَ رَحْمَتِكَ الْوَاسِعَةِ وَ سُلْطَانِكَ الْقَاهِرِ وَ مُلْكِكَ الدَّائِمِ وَ كَلِمَاتِكَ التَّامَّاتِ يَا مَنْ لَا تَنْفَعُهُ طَاعَةُ الْمُطِيعِينَ وَ لَا تَضُرُّهُ مَعْصِيَةُ الْعَاصِينَ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ ارزُقْنِي وَ ارزُقْنِي فِيمَا تَرزُقْنِي الْعَاقِبَةَ مِنْ فَضْلِكَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ
امتصاص	غیر مستقیم	۱۲	طلاق	أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا	
حوار	غیر مستقیم	۷۴	زمر	وَ قَالُوا: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقْنَا وَ عَدَّهُ	
امتصاص	غیر مستقیم	۶	روم	وَ عَدَّ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَ عَدَّهُ	
حوار	غیر مستقیم	۱۱۳	نسا	وَ كَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا	
امتصاص	غیر مستقیم	۷	غافر	رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً	
امتصاص	غیر مستقیم	۱۵۶	اعراف	وَ رَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ	
اجترار	مستقیم	۵۶	احزاب	إِنَّ اللَّهَ وَ مَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِيمًا (احزاب: ۵۶)	
امتصاص	غیر مستقیم	۱۱۴	مائده	وَ ارزُقْنَا وَ أَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ	
حوار	غیر مستقیم	۱۳۱	طه	رِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَ أَبْقَى	
اجترار	مستقیم	۱۱۸	مومنون	وَ قُلْ: رَبِّ اغْفِرْ وَ ارْحَمْ وَ أَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ	
اجترار	مستقیم	۱۵۱	اعراف	وَ أَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ	

سنجش فراوانی نوع رابطه بینامتنی صورت گرفته در متن ادعیه رضوی بیانگر آن است که اکثریت موارد با رابطه بینامتنی نفی متوازی یا امتصاص بوده که تعداد آن ۳۲۲ فقره معادل ۵۹٪ از کل موارد است. پس از آن در مرحله دوم، رابطه بینامتنی نفی جزئی یا اجترار بوده که تعداد ۱۲۸ فقره معادل ۲۴٪ از کل موارد است. در مرتبه سوم نیز کمترین نوع رابطه بینامتنی به نفی کلی یا حوار اختصاص داشته با ۹۰ فقره معادل با ۱۷٪ از کل است. این آمار بیانگر آن است که در ادعیه رضوی به نوع رابطه بینامتنی امتصاص بیشتر از دیگر روابط بینامتنی توجه شده و شایسته است که این موارد به صورت دقیق تجزیه و تحلیل شوند. در نمودار ۵ سنجش هر کدام از انواع روابط بینامتنی درج شده است:

نمودار ۵: سنجش فراوانی انواع روابط بینامتنی در ادعیه رضوی

Chart 5: Measuring the frequency of types of intertextual relationships in Razavi's claim

در ادامه این تحقیق به منظور تبیین هرچه بهتر مفهوم رابطه بینامتنی متوازی یا امتصاص، دو نمونه از ادعیه و روابط بینامتنی آن‌ها با آیات قرآن کریم تحلیل و بررسی شده است که نشان می‌دهد چگونه امام رضا(ع) با بهره‌گیری خفیف و تلمیحی از آیات قرآنی، سعی در بیان مطالب و معارفی عمیق در دعاهای خود داشته‌اند.

۴-۲. امتصاص‌های قرآنی در دعای اول صحیفه رضویه

دعای اول صحیفه رضویه با عنوان تسبیح و تنزیه خداوند یکی از کوتاه‌ترین دعاهای امام رضا(ع) و در عین حال پرمحتواترین و غنی‌ترین ادعیه در شناخت و معرفی خداوند متعال است که در آن دو مرتبه به صورت مستقیم از آیات قرآنی اقتباس صورت گرفته و در عین حال موارد متعددی از اقتباس غیرمستقیم نیز در آن مشاهده می‌شود. از آنجا که اقتباس‌های غیرمستقیم متعدد صورت گرفته در این دعا باعث شده شاهد وجود انواع روابط بینامتنی اعم از نفی کلی (حوار) و جزئی (اجترار) و متوازی (امتصاص) در این دعا باشیم، به‌عنوان نمونه مناسبی از بیان امتصاص‌های قرآنی صورت گرفته در این دعا، مطالعه شده است. متن اصلی این دعای کوتاه و غنی به این شرح است: «سُبْحَانَ مَنْ خَلَقَ الْخَلْقَ بِقُدْرَتِهِ وَ اتَّقَنَ مَا خَلَقَ بِحِكْمَتِهِ وَ وَضَعَ كُلَّ شَيْءٍ مِنْهُ مَوْضِعَهُ يَعْلَمُهُ سُبْحَانَ مَنْ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَ مَا تُخْفِي الصُّدُورُ وَ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ» (موحد ابطحی اصفهانی، ۱۳۹۱، دعای ۱).

همان‌گونه که از محتوای کلی عبارت فوق برداشت می‌شود، موضوع اصلی این دعا، تسبیح خداوند است که به معنای منزه دانستن خدا از هرگونه صفت نقصی و عدمی است همچون مرگ، عجز، جهل و غیره، چنان‌که در منابع لغوی گفته‌اند: «اصل التَّسْبِيحِ، التَّنْزِيهِ وَ التَّقْدِيسُ وَ التَّبَرُّؤُ مِنَ النَّقَائِصِ» (ابن فارس، ۱۳۹۹ق: ۸۴؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۲؛ ۱۷۶). در این دعا، مسئله تسبیح

خداوند در پنج فراز مطرح شده که هر کدام به نوع خاصی از تسبیح و تنزیه خدا از صفات عدمی اشاره دارد. در آیات قرآن کریم نیز به این موارد اشاره شده و امام رضا(ع) به صورت غیرمستقیم به آن آیات اشاره و رابطه بینامتنی میان متن دعا با آیات قرآن کریم برقرار کرده‌اند.

در فراز اول که می‌فرماید: «سُبْحَانَ مَنْ خَلَقَ الْخَلْقَ بِقُدْرَتِهِ» به مسئله قدرت بی‌نقص و نامحدود خداوند در خلقت موجودات اشاره شده که مضمون کلی آن برخاسته از آیاتی همانند «وَ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَ هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» (انعام، ۱۰۱) و «وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (آل عمران، ۱۸۹) است که بر اصل موضوع خلقت همه موجودات توسط خداوند اشاره دارد. همچنین نکته مهم در این خلقت، سرچشمه گرفتن آن از قدرت خداوند است، بدین معنا که چون خداوند قادر مطلق بوده و بر همه چیز توانایی دارد، بر اساس قدرت مطلقه خود دست به خلقت موجودات زده و همه جهان هستی را آفریده است. این مطلب به گونه‌ای اقتباس غیرمستقیم از آیات قرآنی بوده که در واقع امر تکمیل کننده معنای آن آیات و نیز تبیین کننده مفهوم «قدرت خداوند» در متن دعاست. به همین دلیل، رابطه بینامتنی آن‌ها با آیات قرآن کریم، امتصاص است. برخی آیات مورد اقتباس غیرمستقیم در این بخش عبارت است از: «وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ مَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (مائده، ۱۷) و «أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ» (اسراء، ۹۹).

در فراز دوم که می‌فرماید «وَ اتَّقَنَ مَا خَلَقَ بِحِكْمَتِهِ» امام رضا(ع) تلاش دارند به نحوه خلقت موجودات و کیفیت خلقت آن‌ها اشاره و با به‌کارگیری لفظ «اتقن» به معنای محکم کردن و متقن نمودن، این خلقت الهی را بهترین نوع خلقت معرفی کنند که برخاسته از علم و حکمت الهی است. این بخش از کلام امام نیز به آیات قرآن کریم اشاره دارد که در آن‌ها تلاش می‌شود میان دو صفت «علیم» و «حکیم» بودن خداوند ارتباط مستقیم و پیوسته برقرار شود مانند آیات: «صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ» (نمل، ۸۸)، «وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ» (انفال، ۷۱)، «إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ» (انعام، ۸۳) و «فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ كَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا» (نساء، ۱۷۰). به نظر می‌رسد اشاره به مسئله خلقت که از جمله نخستین و بدیهی‌ترین راه‌های اثبات خداشناسی و توحید است، مخاطبان را با صفات خداوند متعال آشنا می‌کند و به این ترتیب مفهوم «الله» را برای آنان متجلی می‌سازد و بر این اساس، امام رضا(ع) در ابتدای دعای خود به موضوع نحوه خلقت موجودات توسط الله اشاره کرده‌اند. این نحوه استفاده از آیات قرآن در متن و تکمیل معنای متن با آیات قرآنی نیز به رابطه بینامتنی امتصاص یا نفی متوازی اشاره دارد.

در فراز سوم که می‌فرماید: «وَضَعَ كُلَّ شَيْءٍ مِنْهُ مَوْضِعَهُ بِعِلْمِهِ» مسئله تدبیر خلقت مطرح شده و اینکه هر موجودی بر اساس علم خداوند متعال در جایگاه خاص خود قرار گرفته و این جایگاه نیز بر اساس علم مطلق الهی تعیین شده است. از این‌رو، نمی‌توان به این موضوع خللی

وارد کرد و بر آن اشکال گرفت. مضمون کلی این بخش از کلام امام به آیاتی اشاره غیرمستقیم دارد که به‌وضوح بر مسئله تدبیر در خلقت اشاره دارند و جای‌گیری هر دو متن در کنار همدیگر، تکمیل‌کننده معنای متن حاضر به‌واسطه متن غایب و نوعی امتصاص است. در این بخش نیز می‌توان به آیاتی مانند: «خَلَقَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرْوَنهَا وَ أَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَ بَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَ أَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ» (لقمان، ۱۰)، «وَ إِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَ مَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ» (حجر، ۲۱) و «الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ» (انفطار، ۷) اشاره کرد که مورد اقتباس غیرمستقیم امام رضا(ع) قرار گرفته و به رابطه بینامتنی نفی متوازی یا امتصاص اشاره دارد.

در فراز چهارم نیز عبارت «سُبْحَانَ مَنْ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَ مَا تُخْفِي الصُّدُورُ» بیان شده که به نظر می‌رسد زیرشاخه‌ای از بحث علم الهی باشد. امام رضا(ع) در قسمت‌های اولیه دعای فوق به مسئله خلقت و کیفیت آن بر اساس سه شاخصه؛ قدرت، حکمت و علم خداوند پرداخته‌اند. لذا در ادامه تلاش کرده تا شاخصه سوم یعنی «علم الهی» را بیشتر تعریف و ویژگی‌ها و حدود آن را تبیین کنند. امام(ع) در این بخش از دعای خود به‌صورت مستقیم آیه «يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَ مَا تُخْفِي الصُّدُورُ» (غافر، ۱۹) را اقتباس و استفاده کرده است؛ اما باید توجه داشت که در آیات دیگری نیز به ارتباط بین مسئله خلقت جهان هستی، علم مطلق خداوند و آگاهی او بر همه چیز حتی امور مخفی و باطنی انسان نیز اشاره شده که می‌توان آن‌ها را نوعی اقتباس غیرمستقیم و امتصاص از آیات قرآنی دانست، مانند آیات: «إِنَّ اللَّهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمُ بِذَاتِ الصُّدُورِ» (فاطر، ۳۸)، «هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَ هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» (غافر، ۲۰) و «اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَى وَ مَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَ مَا تَزْدَادُ وَ كُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ» (رعد، ۸). با این توصیف به نظر می‌رسد این بخش از دعای امام در حکم نتیجه‌گیری بوده و تلاش دارد تا مخاطب را متوجه این اصل مهم و اساسی در زندگی ایمانی افراد بسازد که خداوندی که خالق همه موجودات است و این خلقت را به نحو احسن و بر اساس حکمت خود انجام داده، از وضعیت ظاهر و باطن همه مخلوقات خود نیز آگاه بوده و هیچ چیز بر او مخفی و پوشیده نیست.

در فراز پنجم، نتیجه نهایی دعای امام بیان شده که معرفی دقیق و جامع و کامل درباره خداوند متعال است. این بخش نیز اقتباس مستقیم از آیات قرآن کریم، به‌ویژه آیه «لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ» (غافر، ۱۹) است؛ اما به آیات متعدد دیگری که در پایان آن‌ها عباراتی مانند: «وَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ» (شوری، ۱۱) یا «إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ» (غافر، ۵۶) بیان شده نیز اشاره دارد. به همین دلیل، این آیات را نیز از جمله امتصاص‌های قرآنی در این بخش کلام رضوی دانسته شده‌اند.

۵-۲. امتصاص‌های قرآنی در دعای ۷۲ صحیفه رضویه

در دعای هفتاد و دوم از مجموعه ادعیه صحیفه رضویه که با عنوان دعا بعد از نمازهای واجب برای طلب روزی از خداوند متعال نام‌گذاری شده نیز شاهد وجود اقتباس‌های مستقیم و غیرمستقیم و چندین نمونه امتصاص پرمعنا هستیم. این دعا را نیز می‌توان به شش فراز تقسیم کرد که البته فراز سوم آن خود به هفت بخش تقسیم می‌شود.

در بخش ابتدایی دعا، حضرت به گستره علم خداوند بر درخواست همه انسان‌ها اشاره می‌کنند؛ زیرا خداوند محیط بر همه چیز است. پس به سر همه انسان‌ها آگاه است: «يَا مَنْ يَمْلِكُ حَوَائِجَ السَّائِلِينَ يَا مَنْ لِكُلِّ مَسْأَلَةٍ مِنْكَ سَمْعٌ حَاضِرٌ وَ جَوَابٌ عَتِيدٌ»؛ خدا با وسعت هستی خود، از قدرت، صبر، حلم، علم و حکمت کامل برخوردار است و گوش دادن به عرض حاجت کسی، مانع توجه وی به دیگری نیست و هرگز درخواست بی‌شمار آفریده‌ها، او را از دیگری غافل نمی‌سازد. به نظر می‌رسد مبنای این نوع نگرش امام رضا(ع) به خداوند و بیان این عبارات، اقتباس گرفته شده از این آیات باشد: «إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ» (آل عمران، ۳۸)، «إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (اعراف، ۲۰۰)، «وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَ فِي الْأَرْضِ، يَعْلَمُ سِرُّكُمْ وَ جَهْرُكُمْ، وَ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ» (انعام، ۳)، «أَوْ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَ مَا يُعْلِنُونَ» (بقره، ۷۷)، «وَ اللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ» (محمد، ۲۶) و «إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَ مَا يَخْفَى» (الاعلی، ۷). در مجموعه این آیات به گستره علم خداوند بر ظاهر و باطن همه چیز اشاره شده که امام رضا(ع) در بخش اول دعای خود از آن‌ها به صورت غیرمستقیم اقتباس گرفته و معنای جامعی از مجموعه این آیات بیان کرده است.

در ادامه دعا، امام(ع) به این نکته اشاره دارند که علم خداوند بر همه چیز احاطه دارد: «وَ لِكُلِّ صَامِتٍ مِنْكَ عِلْمٌ بِاطْنٍ مُحِيطٌ». در این عبارت، علم محیط خداوند، تعبیر لطیفی است از احاطه وجودی او نسبت به همه چیز، چون از همه چیز ظاهرتر است و آثارش همه جا را فراگرفته، و از همه چیز مخفی‌تر است چون که ذاتش بر کسی روشن نیست. صفت محیط هم شاخه‌ای از اطلاق قدرت خداوند است. می‌دانیم که این مطلب نیز اقباسی غیرمستقیم از آیاتی مانند: «يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَ مَا خَلْفَهُمْ وَ لَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ» (بقره، ۲۵۵)، «أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا» (طلاق، ۱۲) و آیات مشابه آن است (احزاب، ۵۱؛ مائده، ۹۷؛ طه، ۱۱۰؛ غافر، ۱۹). نکته‌ای که از مجموع این مباحث قابل برداشت است اینکه امام رضا(ع) به عنوان قرآن ناطق، با ظرافتی خاص در دعاهای خود آیات متعدد قرآن را در کنار هم قرار داده و از آن بهره‌مند شده و مضمون دعای خود را بر مبنای این آیات بیان فرموده‌اند.

در فراز سوم نیز امام(ع)، با برشمردن صفاتی چون خدایی که وعده‌هایش صادق، رحمتش واسع، سلطنت او قاهر، ملک او دائم و نشانه‌هایش کامل است، بی‌نیازی و عدم خسران خداوند از اطاعت فرمانبرداران و نافرمانی آنان را بیان کرده‌اند: «أَسْأَلُكَ بِمَوْاعِيدِكَ الصَّادِقَةِ وَ أَيْادِيكَ

الْفَاضِلَةَ وَ رَحْمَتِكَ الْوَاسِعَةَ وَ سُلْطَانِكَ الْقَاهِرِ وَ مُلْكِكَ الدَّائِمِ وَ كَلِمَاتِكَ التَّامَّاتِ يَا مَنْ لَا تَنْفَعُهُ طَاعَةُ الْمُطِيعِينَ وَ لَا تَضُرُّهُ مَعْصِيَةُ الْعَاصِينَ». در این عبارت‌ها به این واقعیت اشاره شده که هر کس، هرچه از خدا دریافت کرده، از لطف و تفضل حق تعالی است؛ زیرا ابزارهایی که هدایت یافتگان با آن به اطاعت و عبادت پرداخته‌اند، همگی از ناحیه الطاف خداوند سبحان بوده و اگر از بنده‌ای توفیق سلب شود، هیچ حرکتی در راه بندگی از انسان ساخته نیست. به نظر می‌رسد فرازهای این دعا به صورت تفکیک شده به هفت موضوع جزئی درباره معرفی خداوند متعال و بیان صفات الهی اشاره دارد که به ترتیب عبارتند از:

الف. صدق وعده‌های الهی که اقتباسی غیرمستقیم از آیات: «وَ قَالُوا: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقْنَا وَعَدَهُ» (زمر، ۷۴)، «وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعَدَهُ» (روم، ۶) و «أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا، فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا؟ قَالُوا: نَعَمْ» (اعراف، ۴۴) است.

ب. فضل و بخشش وسیع الهی که اقتباسی غیرمستقیم از آیات: «وَ كَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا» (نساء، ۱۱۳)، «ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ» (مائده، ۵۴)، «ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ، وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ» (جمعه، ۴) و «وَ اللَّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَ فَضْلًا وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ» (بقره، ۲۶۸) است.

پ. رحمت واسعه الهی که اقتباسی غیرمستقیم از آیات: «رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً» (غافر، ۷)، «وَ رَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ» (اعراف، ۱۵۶) و «فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ» (انعام، ۱۴۷) است.

ج. سلطه و سلطنت الهی بر کل جهان هستی که اقتباسی غیرمستقیم از آیات: «وَ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لَا نَصِيرٍ» (بقره، ۱۰۷)، «وَ كَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا» (الاسراء، ۶۵) و «أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (بقره، ۱۰۶) است.

د. مالکیت و ملک دائمی و ابدی خداوند بر جهان هستی که اقتباسی غیرمستقیم از آیات: «تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَ هُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (الملک، ۱۹)، «لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ، وَ هُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (تغابن، ۱) و «وَ تَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ مَا بَيْنَهُمَا» (زخرف، ۸۵) است.

ذ. وجود نشانه‌ها و آیات کامل و تام از مظاهر قدرت الهی که اقتباسی غیرمستقیم از آیات: «وَ كَذَلِكَ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ» (حج، ۱۶) و «لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ مُبِينَاتٍ» (نور، ۴۶) است.

ر. غنا و بی‌نیازی و صمد بودن خداوند متعال که اقتباسی غیرمستقیم از آیات: «اللَّهُ الصَّمَدُ» (اخلاص، ۲) و «أَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَ مَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَ مَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ» (نمل، ۴۰) است.

در فراز چهارم این دعا، امام رضا(ع)، به درود بر پیامبر و خاندانش می‌پردازد: «صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ» چراکه درود مکرر بر پیامبر اکرم(ص) و خاندان پاک او و درخواست و دعای

پس از آن، اولاً یک دستور الهی است و ثانیاً یکی از آداب دعاست چراکه باعث اجابت دعاست. به نظر می‌رسد این فراز کاملاً با تأکید بر آیه: «إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا» (احزاب، ۵۶) به کار رفته و اقتباسی غیرمستقیم از آن است.

در فراز پنجم نیز امام (ع) از خداوند می‌خواهد تا علاوه بر روزی، آسایش و راحتی را برایش قرار دهد؛ زیرا عافیت پایه هر نوع موفقیت در زندگی است: «وَأَرْزُقْنِي وَاعْطِنِي فِيمَا تَرزُقُنِي الْعَافِيَةَ مِنْ فَضْلِكَ». امام (ع) این نعمات را هوشمندانه از ناحیه فضل خداوند طلب می‌کند؛ زیرا فضل به معنی افزونی است که بیش از حد لازم باشد و مفهوم فضل خداوند، هر موردی را که زمینه‌ای برای افزونی دادن باشد، شامل می‌شود، مانند: احسان، رحمت، انعام، مغفرت، نصرت، توفیق، الطاف معنوی، توجهات و فیوضات. در قرآن کریم نیز به کرات بر مسئله رازق بودن خداوند و طلب هرگونه رزقی از او نیز تأکید شده است، مانند آیات: «وَأَرْزُقْنَا وَ أَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ» (مانده، ۱۱۴)، «رَزَقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَى» (طه، ۱۳۱) و «اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ» (ابراهیم، ۳۲).

در فراز پایانی نیز امام رضا (ع) با بیان جمله «بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ» یادآوری می‌کنند که به خداوند، سخت امیدوارند؛ زیرا کسی که در ابتدا نعمت‌دهنده و ولی نعمت است، باید آن را تمام کند. کسی که رحمتش زیاد و وسیع است، بیشتر رحمت می‌کند و این رسم بزرگی خداوند است که مفهوم کلی آن از آیات ذیل قابل برداشت است: «وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ» (مومنون، ۱۰۹ و ۱۱۸)، «وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ» (اعراف، ۱۵۱ و انبیاء، ۸۳) و «يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَ هُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ» (یوسف، ۹۲).

در پایان باید گفت نکته‌ای که از مجموع این مباحث قابل برداشت است اینکه امام رضا (ع) به‌عنوان قرآن ناطق، با ظرافتی خاص در دعاهای خود آیات متعدد قرآن را در کنار هم قرار داده و از آن بهره‌مند شده و مضمون دعای خود را بر مبنای این آیات بیان فرموده‌اند که باعث شده هم آیات قرآنی و هم دعای امام، معنای خاص و متعالی‌تری پیدا کند. به همین دلیل این دعا را به‌عنوان یکی از نمونه‌های موفق وجود رابطه بینامتنی میان کلام امام رضا (ع) با آیات قرآن معرفی کردیم که در آن نشانه‌های مختلفی از وجود اقتباس مستقیم و غیرمستقیم و انواع روابط بینامتنی مشاهده می‌شود.

۳. نتیجه

در این مقاله به منظور پاسخگویی به این پرسش‌های اصلی که در مجموعه ادعیه منقول از امام رضا (ع) اولاً چه تعداد از آیات قرآن کریم به صورت مستقیم یا غیرمستقیم مورد استفاده قرار گرفته؟ و ثانیاً نوع استفاده آن امام از آیات قرآن کریم در متون ادعیه به چه صورت بوده؟ و ثالثاً چه رابطه بینامتنی میان این ادعیه و آیات قرآن کریم وجود دارد؟ تلاش شده تا به‌صورتی

نظام‌مند و منطقی و با استفاده متوالی از دو روش تحقیق بین رشته‌ای، مجموعه کامل ادعیه امام رضا(ع) در کتاب «الصحیفه الرضویه الجامعة» مطالعه و تحلیل و بررسی شود. در گام اول با استفاده از روش تحلیل محتوا تمامی متون ادعیه به جدول‌های مشخصی در نرم‌افزار اکسل منتقل شدند تا با استفاده از تکنیک کدگذاری محوری موضوعات دقیق آن‌ها استخراج و سپس دسته‌بندی و تحلیل شود. مجموعه این ۱۰۴ دعا دارای موضوعات مختلف و به ظاهر پراکنده‌ای هستند که با کدگذاری محوری در ۱۴ موضوع دسته‌بندی شدند که بیشترین فراوانی در این موضوعات برای امور اخروی مانند طلب غفران و خیر و رحمت بوده و کمترین آن‌ها نیز برای حوائج دنیوی مانند نزول باران است.

در گام دوم استفاده از روش تحلیل محتوا با تکنیک کدگذاری بسته، تلاش شد تا میزان و نوع استفاده از آیات قرآن کریم در ادعیه رضوی مشخص شود که بررسی دقیق کلیدواژگان ادعیه نشان داد در مجموعه این متون، تعداد ۵۴۰ آیه قرآنی بدون احتساب فراوانی تکرار مورد اقتباس واقع شده است. از آنجا که انواع مختلفی از اقتباس در منابع ادبی وجود داشته و آن را بر اساس معیارهای مختلفی مورد دسته‌بندی کرده‌اند، در این مقاله بر اساس معیار میزان استفاده از متن غایب به دسته‌بندی انواع اقتباس‌های قرآنی در ادعیه رضویه پرداخته شده که جدول تحلیل محتوا نشان می‌دهد در این متون، ۱۴۹ آیه قرآن به صورت مستقیم اقتباس و به تعداد ۳۹۱ آیه دیگر نیز به صورت ضمنی و غیرمستقیم اشاره شده است. استخراج نمودارهایی از بیشترین و کمترین سوره‌های مورد استفاده، بیشترین و کمترین آیات مورد استفاده و نحوه ارجاع هر کدام از آیات در ادعیه رضوی، از دیگر نتایج تحقیق بوده که جدول‌ها و نمودارهای آن در متن مقاله ارائه شده است.

در مرحله دوم این پژوهش با استفاده از روش «بینامتنیت» به دنبال آن بودیم که گزارشی کامل از وجود انواع روابط بینامتنی موجود در ادعیه رضوی به دست آوریم که تکمیل جدول‌های تحلیل محتوا با اضافه کردن ستونی با عنوان «نوع رابطه بینامتنی» بر مبنای آنچه در بخش روش تحقیق گفته شد، این نتیجه را به دست داد که از مجموع ۵۴۰ آیه قرآنی اقتباس شده در متن ادعیه، اکثریت موارد با رابطه بینامتنی نفی متوازی یا امتصاص بوده (۳۲۲ فقره معادل ۵۹٪) که یکی از پیچیده‌ترین و مهم‌ترین انواع روابط بینامتنی از منظر متن‌پژوهان است. در مرتبه دوم نیز رابطه بینامتنی نفی جزئی یا اجترار (۱۲۸ فقره معادل ۲۴٪) و سپس نفی کلی یا حوار (۹۰ فقره معادل ۱۷٪) قرار دارد. این آمار بیانگر آن است که در ادعیه رضوی به نوع رابطه بینامتنی امتصاص بیشتر از دیگر روابط بینامتنی توجه شده که در ادامه تحقیق دو مورد از ادعیه آن حضرت بررسی و روابط بینامتنی آن‌ها با آیات قرآن کریم نشان داده شده است.

منابع

قرآن مجید.

- نهج البلاغه. (۱۳۸۶). ترجمه محمد دشتی. مشهد: مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمومنین.
- آلن، گراهام. (۱۳۸۰). بینامتنیت. ترجمه: پیام یزدانجو. تهران: نشر مرکز.
- ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۳۶۳). *عیون أخبار الرضا*. قم: انتشارات جهان.
- ابن درید، ابوبکر محمد بن الحسن. (۱۹۸۷م). *جمهره اللغة*. تحقیق رمزی منیر بعلبکی. بیروت: دارالعلم للملایین.
- ابن فارس، احمد بن زکریاء. (۱۳۹۹ق). *معجم مقاییس اللغة*. محقق عبد السلام محمد هارون. بی‌جا: دار الفکر.
- احمد نکری، قاضی عبد النبی بن عبد الرسول. (۱۴۲۱ق). *جامع العلوم*. مترجم: حسن هانی فحص. بیروت: دارالکتب العلمیة.
- احمدی، بابک. (۱۳۷۸). *ساختار و تأویل متن*. تهران: نشر مرکز.
- ارلی، علی بن عیسی. (۱۳۸۱ق). *کشف الغمه فی معرفه الاثمه*. تعلیق هاشم رسولی. تبریز: مکتبه بنی‌هاشم.
- استراوس، آنسلم؛ کوربین، جولیت. (۱۳۸۴). *اصول روش تحقیق کیفی: نظریه مبنایی، رویه‌ها و شیوه‌ها*. ترجمه بیوک محمدی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- باردن، لورنس. (۱۳۷۵). *تحلیل محتوا*. ترجمه ملیحه آشتیانی و محمد یمنی دوزی. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- تودورف، تزوتان. (۱۳۸۲). *بوطیقای ساختارگرا*. ترجمه: محمد نبوی. تهران: نشر آگه.
- جانی‌پور (عترت دوست)، محمد. (۱۳۹۶). «کارکردهای کیفی استفاده از روش «تحلیل محتوا» در فهم احادیث». *ریهافت‌هایی در علوم قرآن و حدیث*. سال ۴۹. شماره ۹۸. صص: ۲۹-۵۲.
- جرجانی، علی بن محمد. (۱۳۲۱ق). *التعریفات*. مصر: مطبعة الحمیدیة.
- چوبینه، مهدی. (۱۳۸۰). *طرح مطالعاتی راهنمای برنامه درسی*. تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۳۸۷). *تفصیل وسائل الشیعة الی تحصیل مسائل الشریعة*. قم: مؤسسه آل‌البتیت.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲ق). *المفردات فی غریب القرآن*. تصحیح صفوان عدنان داودی. بیروت: دارالعلم.
- راوندی، قطب‌الدین. (۱۴۰۹ق). *الخرائج و الجرائح*. قم: مؤسسه امام مهدی (عج).
- رفیعی، راضیه؛ حاجی‌زاده، مهین؛ فضیلت، یوسف. (۱۳۹۳). «خوانش بینامتنی قرآن و صحیفه جامعه رضویه». *مجموعه مقالات همایش ملی بینامتنیت*. به کوشش سیدمحمد رضی مصطفوی. قم: انتشارات پویشگر.
- سیوطی، جلال‌الدین. (۱۴۲۱ق). *الاتقان فی علوم القرآن*. بیروت: دارالکتب العربی.
- صفره، حسین؛ عترت دوست، محمد. (۱۳۹۹). «تحلیل محتوای احادیث شعری امام رضا». *فرهنگ رضوی*. سال ۸. شماره ۳۱. صص: ۵۵-۹۸.
- صفوی، کورش. (۱۳۷۶). «مناسبات بینامتنی». *فرهنگ‌نامه ادبی فارسی*. به کوشش حسن انوشه. تهران: سازمان چاپ و انتشارات.
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۵۸). *اعلام الوری بأعلام الهدی*. قم: مؤسسه آل‌البتیت (ع).
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۹۰ق). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن* (مجمع البیان لعلوم القرآن). تهران: کتابفروشی اسلامیة.
- طبری، محمد بن جریر. (۱۳۷۸). *تاریخ‌نامه طبری*. تحقیق محمد روشن. تهران: سروش.
- عباس‌زاده، حمید. (۱۳۸۹). «اقتباس‌های قرآنی در نهج البلاغه». *مطالعات تفسیری*. سال ۱. شماره ۱. صص: ۳۸-۵۵.

- عترت دوست، محمد. (۱۴۰۱). *آشنایی با روش تحلیل محتوای نصوص دینی*. تهران: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی.
- عزام، محمد. (۲۰۰۱م). *النص الغائب*. دمشق: منشورات الاتحاد الكتاب العرب.
- عزتی، مرتضی. (۱۳۷۶). *روش تحقیق در علوم اجتماعی*. تهران: موسسه تحقیقات اقتصادی دانشگاه تربیت مدرس.
- علی احمدی، علیرضا؛ غفاریان، وفا. (۱۳۸۲). «اصول شناخت و روش تحقیق (با نگاهی به مطالعات تاریخی)». *فصلنامه علوم انسانی دانشگاه الزهراء (س)*. سال ۱۳. شماره ۴۶ و ۴۷. صص: ۲۴۱-۲۶۶.
- غلامعلی، مهدی. (۱۳۹۲). «اعتبارسنجی منابع و اسناد ادعیه رضوی در کتاب *الصحیفه الرضویه الجامعة*». *مجموعه مقالات جستاری در ادعیه رضویه*. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- فلاح، ابراهیم؛ باقری، معصومه. (۱۳۹۳). «بررسی روابط بینامتنی ادعیه امام رضا (ع) با قرآن کریم». *مجموعه مقالات همایش ملی بینامتنیت*. به کوشش سید محمد رضی مصطفوی. قم: انتشارات پویشگر.
- فیروزان، توفیق. (۱۳۶۰). *روش تحلیل محتوا*. تهران: انتشارات آگاه.
- قاسم‌پور، محسن؛ مهمان نواز، علی. (۱۳۹۲). «کاربرد آیات قرآن کریم در ادعیه *الصحیفه الرضویه*». *مجموعه مقالات جستاری در ادعیه رضویه*. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- قرشی، علی اکبر. (۱۳۷۱). *قاموس قرآن*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- قلقشندی، احمد بن علی. (بی تا). *صبح الأعشى فی صناعة الإنشاء*. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- کرپیندورف، کلوس. (۱۳۷۸). *مبانی روش شناسی تحلیل محتوا*. ترجمه هوشنگ نائینی. تهران: انتشارات روش.
- کلینی، محمد. (۱۳۷۷ق). *الکافی*. به کوشش علی اکبر غفاری. تهران: انتشارات اسلامی.
- کیوی، ریمون؛ کامپنهود، لوک وان. (۱۳۸۱). *روش تحقیق در علوم اجتماعی*. ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر. چاپ ششم. تهران: انتشارات توتیا.
- مجاهد، احمد. (۲۰۰۶م). *اشکال التناص الشعری*. مصر: الهيئه المصریه.
- مجلسی، محمد باقر. (۱۴۱۲ق). *بحار الأنوار*. تهران: دارالکتب الإسلامیه.
- مختاری، قاسم؛ محبی، سحر. (۱۳۹۳). «بررسی روابط بینامتنی قرآنی در *الصحیفه الرضویه*». *حسنا*. سال ۶. شماره ۲۰. صص: ۸۳-۹۹.
- مفید، محمد بن نعمان. (۱۴۱۳ق). *الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد*. قم: موسسه آل البيت.
- موحد ابطحی اصفهانی، سید محمدباقر. (۱۳۷۸). *الصحیفه الجامعة لادعیه علی بن موسی الرضا (ع) و ابناؤه الاربعه*. قم: موسسه امام الهادی.
- موحد ابطحی اصفهانی، سید محمدباقر. (۱۳۹۱). *الصحیفه الرضویه الجامعة*. ترجمه: سیدعدنان لاجوردی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- میدانی دمشقی، عبد الرحمن بن حسن حَبَنَكَة. (۱۴۱۶ق). *البلاغه العربیه*. بیروت: دارالقلم.
- نامور مطلق، بهمن. (۱۳۹۰). *درآمدی بر بینامتنیت: نظریه‌ها و کاربردها*. تهران: نشر سخن.
- همای، جلال الدین. (۱۳۶۴). *فنون بلاغت و صناعات ادبی*. تهران: توس.
- هولستی، آل. آر. (۱۳۷۳). *تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی*. ترجمه نادر سالرزاده امیری. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.

- The Holy Quran. [In Arabic].
- Nahj al-Balagha (2008). Translated by: Mohammad Dashti. Mashhad: Amirul Mominin Cultural Research Institute. [In Arabic].
- Abbaszadeh, Hamid. (2011). "Quranic quotations in Nahj al-Balagha". Interpretive studies. Y. 1. No. 1. pp: 38-55. [In Persian].
- Ahmad Nakri, Qazi Abd al-Nabi. (2000). Jame al-Uloom, Translated by: Hassan Hani Fahs. Beirut: Dar al-Ketab. [In Arabic].
- Ahmadi, Babak. (2000). Text structure and interpretation. Tehran: Central publications. [In Persian].
- Ali Ahmadi, Alireza; Ghaffariyan, Wafa. (2004). "Principles of knowledge and research method (with a look at historical studies)". Alzahra University Humanities Quarterly. Y. 13. No. 46 & 47. pp. 241-266. [In Persian].
- Allen, Graham. (2002). Intertextuality. Translated by: Payam Yazdanjo. Tehran: Central publications.
- Azzam, Mohammad. (2001). Al-Nass al-Qaeb. Damascus: Al-Ettihad Al-Kitab Al-Arab Publications. [In Arabic].
- Barden, Lawrence. (1997). content analysis. Translated by: Malihe Ashtiani and Mohammad Yamani Dozi. Tehran: Shahid Beheshti University.
- Chubineh, Mehdi. (2002). Curriculum guide study plan. Tehran: Educational Research and Planning Organization. [In Persian].
- Erbeli, Ali bin Iisa. (2003). Kashf al-Ghamma fi Marefat al-Aemah. Tabriz: Bani Hashem School. [In Arabic].
- Etrat Doost, Muhammad. (2023). Getting to know the content analysis method of religious texts. Tehran: Shahid Rajaei Teacher Training University. [In Persian].
- Ezzati, Morteza. (1998). Research method in social sciences. Tehran: Economic Research Institute of Tarbiat Modares University. [In Persian]
- Fallah, Ibrahim; Bagheri, Masoumeh. (2013). "Investigating the intertextual relations between Imam Reza's supplications and the Holy Qur'an". Proceedings of the National Conference on Intertextuality. By the efforts of Seyyed Mohammad Razi Mustafavi. Qom: Poishgar Publications. [In Persian].
- Firuzan, Tawfiq. (1982). Content analysis method. Tehran: Aga Publications. [In Persian].
- Gholamali, Mehdi. (2012). "Validation of the sources and documents of Razavi's supplications in Al-Sahifah al-Razaviyyah al-Jama'a book". A collection of essays on Razaviyeh's supplications. Tehran: Imam Sadegh University. [In Persian].
- Holsti, Ol. R. (1995). Content analysis in social sciences and humanities. Translated by Nader Salarzadeh Amiri. Tehran: Allameh Tabatabai University Press.
- Homaei, Jalaluddin. (1986). Rhetoric techniques and literary industries. Tehran: Tos Publishing. [In Persian].

- Horr Aameli, Muhammad bin Hasan. (2009). *Tafsil Vasael al-Shia Ela Tahsil Masael al-Shari'a*. Qom: Ahl al-Bayt Institute. [In Arabic].
- Ibn Babuyeh, Muhammad bin Ali. (1985). *Oyun Akhbar al-Reza*. Qom: Jahan Publications. [In Arabic].
- Ibn Doraid, Abu Bakr Muhammad bin Al-Hassan. (1987). *Jomhorah al-Loghah*. Research by: Mounir Baalbaki. Beirut: Dar al-Elam. [In Arabic].
- Ibn Fares, Ahmad Ibn Zakariya. (2021). *The dictionary of linguistic comparisons*. Research by: Abdul Salam Mohammad Haroun. Beirut: Dar al-Fekr. [In Arabic].
- Janipour (Etrat Doost), Mohammad. (2016). "Qualitative functions of using content analysis method in understanding hadiths". *Approaches in Quran and Hadith sciences*. Y 49. Nu 98. pp.: 29-52. [In Persian].
- Jorjani, Ali bin Mohammad. (1943). *Al-Taarifat*. Egypt: Hamidiya Press. [In Arabic].
- Kiwi, Raymond; Kampenhude, Luke Van. (2003). *Research method in social sciences*. Translated by: Abdul Hossein Nik Gohar. Tehran: Tutiya Publications.
- Koleiny, Mohammad. (1999). *Al-Kafi*. Research by: Ali Akbar Ghafari. Tehran: Islamic Publications. [In Arabic].
- Krippendorf, Kloss. (1989). *The basics of content analysis methodology*. Translated by: Houshang Naeini. Tehran: Ravesh Publications.
- Majleisi, Mohammad Baqer. (1992). *Behar al-Anwar al-Jamaa LeDorer al-Akhbar al-Imam al-Athar*. Tehran: Islamic Library. [In Arabic].
- Meyidani Damaschi, Abd al-Rahman bin Hasan. (1996). *Arabic rhetoric*. Beirut: Dar al-Qalam. [In Arabic].
- Mokhtari, Qasem; Mohebi, Sahar. (2015). "Investigation of Quranic intertextual relationships in the Razavih book". *Hosnaa*. Y. 6. No. 20. pp.: 83-99. [In Persian].
- Movahed Abtahi Esfahani, Seyyed Mohammad Baqer. (2000). *Al-Sahifah Al-Jama'i La-D'iyyah Ali ibn Musa Al-Reza and Ibn'a' Al-Araba'a*. Qom: Imam Al-Hadi Institute. [In Arabic].
- Movahed Abtahi Esfahani, Seyyed Mohammad Baqer. (2011). *Al-Sahifa al-Razwiyyah al-Jamaa*. Translated by: Seyyed Adnan Lajavrudi. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Arabic].
- Mufid, Muhammad bin Nu'man. (1993). *Al-Ershad fi Maarefateh Hojjaj Allah Ali al-Ebad*. Qom: Ahl al-Bayt Institute. [In Arabic].
- Mujahed, Ahmad. (2006). *Forms of poetic composition*. Egypt: Al-Hiyaeh. [In Arabic].
- Namvar Mutalgh, Bahman. (2012). *An introduction to intertextuality: theories and applications*. Tehran: Sokhan Publishing. [In Persian].
- Qalqashandi, Ahmad bin Ali. (No Data). *Sobh al-Aashae fi Senaata al-Enshae*. Beirut: Dar al-Ketab Publications. [In Arabic].
- Qasempour, Mohsen; Mehman Navaz, Ali. (2012). "Using the verses of the Holy Quran in the supplications of Razaviya", a collection of research

- articles on Razaviya's supplications, Tehran: Imam Sadiq University. [In Persian].
- Qurashi, Ali Akbar. (1989). Quran dictionary. Tehran: Al-Kitab al-Islamiya Publications. [In Arabic].
- Rafii, Raziah; Hajizadeh, Mahin; Fazilat, Yusuf. (2013), "intertextual reading of the Qur'an and the scriptures of Jamia Razaviyeh". Proceedings of the National Conference on Intertextuality. By the efforts of Seyyed Mohammad Razi Mustafavi. Qom: Poishgar Publications. [In Persian].
- Ragheb Esfahani, Hossein bin Mohammad. (1992). Al-Mufradat fi Gharib al-Qur'an. Corrected by: Safwan Adnan Davoudi. Beirut: Science Publications. [In Arabic].
- Ravandi, Qutb al-Din. (1990). Al-Kharej and Al-Jareh. Qom: Imam Mahdi Institute. [In Arabic].
- Safareh, Hossein; Etrat Doost, Muhammad. (2019). "Analysis of the content of Imam Reza's poetic hadiths". Razavi culture. Y. 8. No. 31. pp.: 55-98. [In Persian].
- Safavi, Korosh. (1998). "Intertextual Relations". Persian literary dictionary. By: Hasan Anoushe. Tehran: Printing and Publishing Organization. [In Persian].
- Strauss, Anselm; Corbin, Juliet. (2006). Principles of qualitative research method: basic theory, procedures and methods. Translated by: Buyuk Mohammadi. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Suyuti, Jalal al-Din. (2000). Al-Etqan fi Olom al-Quran. Beirut: Dar al-Ketab al-Arabi. [In Arabic].
- Tabari, Muhammad bin Jarir. (2000). Tabari's history. Research by: Mohammad Roshan. Tehran: Soroush. [In Arabic].
- Tabarsi, Fazl bin Hasan. (1980). Aalam al-varaa fi aalam al-Hodi. Qom: Ahl al-Bayt Institute. [In Arabic].
- Tabarsi, Fazl bin Hasan. (2012). Majmae al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an. Tehran: Islamic bookstore. [In Arabic].
- Todorff, Tzutan. (2004). Structural boutique. Translated by: Mohammad Nabawi. Tehran: Aware publications.